

تفسیر و کلام

۷۷

www.ketab.ir

کتابخانه

بررسی شبیهاتی پیرامون قرآن کریم

بر اساس
دروس خارج کلام استاد
حاج شیخ محمد حسن
وکیلی

سرشناسه: وکیلی، محمدحسن، ۱۳۵۹ - عنوان و نام پدیدآور: کتاب عزیز: بررسی شبهاتی پیرامون قرآن کریم/ براساس دروس خارج کلام محمدحسن وکیلی؛ ویراستار احسن مقدم.

مشخصات نشر: مشهد: موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام، ۱۴۰۱.

مشخصات ظاهری: ۳۵۲ ص. شابک: ۸-۸۶-۸۸۷۷-۶۰۰-۹۷۸.

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه، ص: ۳۴۹-۳۵۱.

موضوع: قرآن -- دفاعیه‌ها و ردیه‌ها -- پرسش‌ها و پاسخ‌ها
Qur'an -- Controversial literature -- Questions and answers

قرآن -- دفاعیه‌ها و ردیه‌ها

Qur'an -- Apologetic works

شناسه افزوده: موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام

رده بندی کنگره: BPA۸/۴ - رده بندی دیویی: ۲۹۷/۱۵۹

شماره کتابشناسی ملی: ۹۰۰۸۹۲۹

www.ketab.ir

کتاب عزیز

بررسی شبهاتی پیرامون قرآن کریم

استاد حاج شیخ محمد حسن وکیلی

طراحی گرافیک: حامد امامی / خوشنویسی جلد: روح‌الله ابوالفضلی

ویراستار: احسن مقدم

ناشر: مؤسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام

شابک: ۸-۸۶-۸۸۷۷-۶۰۰-۹۷۸

چاپ چهارم: بهار ۱۴۰۳ / شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

نشانی: مشهد مقدس، خیابان امام خمینی ۱۴، جنب مسجد حمزه،

پلاک ۳۶، موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام.

سایت: towhidshop.org و towhid.org

نشانی در شبکه‌های اجتماعی: @Ostad.vakili

شماره تلفن: ۰۹۱۵۵۶۷۲۸۴۵

فهرست

۱۷	مقدمه
فصل اول: انسان و حیوان / ۲۳	
۲۵	شبهه اول: قرآن منی را پست می داند
۲۵	بیان شبهه
۲۵	پاسخ
۲۷	شبهه دوم: قرآن نقش را در تحقق نطفه خبر ندارد
۲۷	بیان شبهه
۲۸	پاسخ بخش اول شبهه
۳۱	پاسخ بخش دوم شبهه
۳۲	شبهه سوم: قرآن مراحل جنین را اشتباه بیان کرده است
۳۳	بیان شبهه
۳۳	پاسخ
۳۶	شبهه چهارم: قرآن مقدار حمل را شش ماه می داند
۳۷	بیان شبهه
۳۷	پاسخ
۳۹	شبهه پنجم: خروج شیر از بین سرگین و خون غلط است
۴۰	بیان شبهه
۴۰	پاسخ
۴۱	شبهه ششم: قرآن قلب را مرکز ادراک می داند
۴۱	بیان شبهه
۴۲	پاسخ
۴۲	پاسخ اول: مراد از قلب معنای مجازی آن است
۴۳	پاسخ دوم: قلب ابزار ادراک است نه مرکز آن

فصل دوم: آسمان و زمین / ۴۷

۴۹	مقدمه: قرآن و هیئت بطلمیوسی
۵۱	شبهه اول: قرآن آسمان را سقف می‌داند
۵۲	بیان شبهه
۵۲	پاسخ
۵۶	شبهه دوم: قرآن آسمان را بالا می‌پندارد
۵۶	بیان شبهه
۵۷	پاسخ
۵۸	شبهه سوم: قرآن گمان می‌کند که آسمان‌ها توسط ستون نگه داشته شده‌اند
۵۸	بیان شبهه
۵۹	پاسخ بخش اول شبهه
۶۰	پاسخ بخش دوم شبهه
۶۲	پاسخ بخش سوم شبهه
۶۲	شبهه چهارم: قرآن آسمان را بی‌پایه و بدون خلل و فرج می‌داند
۶۳	بیان شبهه
۶۳	پاسخ بخش اول
۶۴	احتمالات آیه شریفه
۶۴	احتمال اول
۶۵	بررسی احتمال اول
۶۵	احتمال دوم
۶۶	بررسی احتمال دوم
۶۶	احتمال سوم
۶۶	بررسی احتمال سوم
۶۷	احتمال چهارم
۶۷	بررسی احتمال چهارم
۶۷	جمع‌بندی
۶۸	پاسخ بخش دوم
۶۸	پاسخ بخش سوم
۶۸	پاسخ بخش چهارم
۶۹	شبهه پنجم: قرآن گمان می‌کند ستارگان لامپ هستند

- ۶۹ ..... بیان شبهه
- ۷۰ ..... پاسخ بخش اول
- ۷۰ ..... پاسخ بخش دوم
- شبهه ششم: قرآن آسمان‌ها را به صورت هفت‌گانه ترسیم نموده و عرش و کرسی خدا را بر فراز آن می‌داند.....
- ۷۲ ..... بیان شبهه
- ۷۲ ..... پاسخ
- ۷۳ ..... پاسخ اول
- ۷۴ ..... پاسخ دوم
- ۷۴ ..... نکته‌ای درباره آسمان‌های هفتگانه.....
- ۷۵ ..... منظور از «السَّمَاءُ الدُّنْيَا».....
- ۷۸ ..... شبهه هفتم: قرآن برای خورشید یک محل طلوع یا غروب قائل است که فقط با مسطح بودن زمین سازگار است.....
- ۷۹ ..... بیان شبهه
- ۸۰ ..... پاسخ به اشکال اول و دوم
- ۸۱ ..... پاسخ به اشکال سوم
- ۸۳ ..... پاسخ به اشکال چهارم و پنجم
- ۸۳ ..... پاسخ به اشکال ششم
- ۸۴ ..... شبهه هشتم: قرآن شب آسمان را تاریک می‌داند و این با کروی بودن زمین سازگار نیست.....
- ۸۵ ..... بیان شبهه
- ۸۵ ..... پاسخ اول
- ۸۶ ..... پاسخ دوم
- ۸۸ ..... شبهه نهم: قرآن می‌گوید خورشید به دور زمین در حرکت است.....
- ۸۸ ..... بیان شبهه
- ۸۸ ..... پاسخ
- ۸۹ ..... شبهه دهم: قرآن قائل به هفت زمین مطبّق برای عالم است.....
- ۸۹ ..... بیان شبهه
- ۹۰ ..... پاسخ
- ۹۲ ..... شبهه یازدهم: تناقض‌گویی آیات در بحث تقدم یا تأخر خلقت آسمان بر زمین.....
- ۹۳ ..... بیان شبهه

۹۴.....	پاسخ.....
۹۵.....	بررسی آیات.....
۹۵.....	مراحل خلقت زمین.....
۹۵.....	مراحل خلقت آسمان.....
۹۶.....	جمع بندی.....
۹۷.....	نکته.....
۹۸.....	شبهه دوازدهم: تناقض گویی قرآن در مدت زمان خلقت آسمان ها و زمین.....
۹۹.....	بیان شبهه.....
۱۰۰.....	پاسخ اشکال دوم.....
۱۰۳.....	پاسخ اشکال اول.....
۱۰۶.....	شبهه سیزدهم: قرآن آسمان را دارای برج و ساختمان می داند.....
۱۰۶.....	بیان شبهه.....
۱۰۶.....	پاسخ.....
۱۰۹.....	شبهه چهاردهم: قرآن می گوید شب، روز را می پوشاند.....
۱۰۹.....	بیان شبهه.....
۱۰۹.....	پاسخ اول:.....
۱۰۹.....	پاسخ دوم.....
۱۱۰.....	پاسخ سوم.....
۱۱۱.....	شبهه پانزدهم: باور قرآن این است که روز خورشید را آشکار و شب آن را پنهان می کند.....
۱۱۱.....	بیان شبهه.....
۱۱۲.....	پاسخ اول.....
۱۱۲.....	پاسخ دوم.....
۱۱۳.....	شبهه شانزدهم: قرآن شب را امری وجودی می پندارد.....
۱۱۳.....	بیان شبهه.....
۱۱۴.....	پاسخ.....
۱۱۵.....	شبهه هفدهم: قرآن شهاب سنگ ها را ستارگانی می داند که برای راندن شیاطین به سمت ایشان پرتاب می شود.....
۱۱۶.....	بیان شبهه.....
۱۱۶.....	پاسخ.....
۱۱۶.....	مقدمه: نکاتی درباره آیه.....

۱۱۷. نکتهٔ اول: شیاطین با همین ستارگان مورد اصابت قرار می‌گیرند ...
۱۱۸. نکتهٔ دوم: مُراد ستارگان آسمان دنیا است .....
۱۱۹. پاسخ اشکال اول .....
۱۲۰. پاسخ اول اشکال دوم .....
۱۲۰. پاسخ دوم اشکال دوم .....
۱۲۱. شبههٔ هجدهم: قرآن ماه را نور در آسمان‌های هفت‌گانه می‌داند .....
۱۲۱. بیان شبهه .....
۱۲۲. پاسخ اول .....
۱۲۲. پاسخ دوم .....
۱۲۳. شبههٔ نوزدهم: قرآن کوه‌ها را مانند میخی بر زمین فرض کرده که مانع زلزله می‌شوند .....
۱۲۳. بیان شبهه .....
۱۲۴. پاسخ بخش اول .....
۱۲۵. پاسخ بخش دوم .....
۱۲۵. شبهه بیستم: تگرگ از کوه‌های آسمان می‌بارد .....
۱۲۵. بیان شبهه .....
۱۲۵. پاسخ .....
۱۲۶. شبههٔ بیست و یکم: دو دریای شور و شیرین که به هم متصلند اما به هم نمی‌شوند .....
۱۲۷. بیان شبهه .....
۱۲۷. پاسخ .....
۱۲۸. شبههٔ بیست و دوم: قرآن می‌گوید هر چیزی نر و ماده دارد .....
۱۲۸. بیان شبهه .....
۱۲۹. پاسخ اشکال اول .....
۱۳۰. توضیح آیه .....
۱۳۰. تفسیر اول .....
۱۳۲. تفسیر دوم .....
۱۳۳. اشکال .....
۱۳۳. پاسخ .....
۱۳۴. تذکر .....
۱۳۵. پاسخ اشکال دوم .....
۱۳۵. خطبهٔ امیرالمؤمنین علیه‌السلام .....

- ۱۳۶..... بررسی استدلال اول خطبه
 ۱۳۷..... بررسی استدلال دوم خطبه
 ۱۳۸..... اطلاق آیه محل بحث
 ۱۳۹..... شبهه بیست و سوم: قرآن می گوید در جهان هیچ گونه اختلاف و عیب و نقصانی نیست
 ۱۳۹..... بیان شبهه
 ۱۴۰..... پاسخ

فصل سوم: ناسخ و منسوخ/ ۱۴۳

- ۱۴۵..... شبهه اول: نسخ آیات حصر ابلاغ به وسیله آیات جهاد
 ۱۴۵..... بیان شبهه
 ۱۴۶..... پاسخ
 ۱۴۹..... شبهه دوم: نسخ آیات نفی اکراه به وسیله آیات جهاد
 ۱۴۹..... بیان شبهه
 ۱۵۰..... پاسخ
 ۱۵۱..... بررسی آیات نفی اول
 ۱۵۲..... بررسی آیات جهاد
 ۱۵۳..... جمع بندی
 ۱۵۴..... شبهه سوم: نسخ زود هنگام لزوم صدقه برای نجوا با رسول خدا
 ۱۵۴..... بیان شبهه
 ۱۵۵..... پاسخ
 ۱۵۷..... شبهه چهارم: تنافی شرط عدالت برای تعدد زوجات با عدم امکان عدالت
 ۱۵۷..... بیان شبهه
 ۱۵۸..... پاسخ بخش اول
 ۱۶۰..... پاسخ بخش دوم
 ۱۶۱..... نقش تعدد زوجات در سعادت جامعه
 ۱۶۳..... جمع بندی
 ۱۶۴..... شبهه پنجم: نسخ زود هنگام حرمت نزدیکی با زنان در شب های رمضان
 ۱۶۴..... بیان شبهه
 ۱۶۵..... پاسخ
 ۱۶۵..... پاسخ اول

- پاسخ دوم..... ۱۶۷
- شبهه ششم: دو حکم متنافی درباره زنی که همسرش فوت شده است..... ۱۶۹
- بیان شبهه..... ۱۶۹
- پاسخ اول..... ۱۷۰
- پاسخ دوم..... ۱۷۰
- روایات نسخ..... ۱۷۱
- اشکالات این روایات..... ۱۷۲
- شبهه هفتم: قرآن ابتدا می گوید بیش از نیمی از شب را بیدار باشید سپس با فاصله کوتاهی از نظر خود برمی گردد..... ۱۷۴
- بیان شبهه..... ۱۷۵
- پاسخ..... ۱۷۵
- شبهه هشتم: قرآن ابتدا در حکم تقوا سخت گیری می کند سپس منصرف می شود..... ۱۷۷
- بیان شبهه..... ۱۷۷
- پاسخ..... ۱۷۷
- فصل چهارم: عام و خاص**
- شبهه اول: تخصیص در قرآن به خاطر اغراق یا بی اطلاعی از شمول حکم است..... ۱۸۱
- بیان شبهه..... ۱۸۱
- پاسخ..... ۱۸۲
- شبهه دوم: قرآن می گوید برای انسان هیچ چیزی جز تلاشش نیست!..... ۱۸۳
- بیان شبهه..... ۱۸۳
- پاسخ اول..... ۱۸۴
- پاسخ دوم..... ۱۸۶
- شبهه سوم: قرآن می گوید همیشه دشواری ها همراه گشایش و آسانی است..... ۱۸۷
- بیان شبهه..... ۱۸۷
- پاسخ..... ۱۸۸
- شبهه چهارم: قرآن می گوید هر انسانی در گرفتاری تضرع کرده و در نعمت شرک می ورزد..... ۱۹۱
- بیان شبهه..... ۱۹۱
- پاسخ اول..... ۱۹۲
- پاسخ دوم..... ۱۹۲

- شبهه پنجم: قرآن می گوید هر انسانی در چهل سالگی به یک بلوغ خاص می رسد ۱۹۳
- بیان شبهه ۱۹۴
- پاسخ ۱۹۴
- شبهه ششم: قرآن همه انسان ها را ناسپاس می داند ۱۹۶
- بیان شبهه ۱۹۶
- پاسخ ۱۹۶
- شبهه هفتم: قرآن همه انسان ها را خونریز و سرکش می داند ۱۹۷
- بیان شبهه ۱۹۷
- پاسخ ۱۹۷

فصل پنجم: ابهام در قرآن / ۱۹۹

- مقدمه ۲۰۱
- شبهه اول: مثل ابهام غیر حکیمانه است ۲۰۲
- بیان شبهه ۲۰۲
- پاسخ ۲۰۲
- شبهه دوم: قرآن با این همه ابهام خود را «کتاب مبین» می داند ۲۰۸
- بیان شبهه ۲۰۸
- پاسخ ۲۰۹
- شبهه سوم: قرآن با این همه ابهام خود را «کتابی آسان» می داند ۲۱۱
- بیان شبهه ۲۱۱
- پاسخ ۲۱۱
- شبهه چهارم: قرآن با این همه ابهام خود را «کتاب هدایت» می داند ۲۱۳
- بیان شبهه ۲۱۳
- پاسخ ۲۱۳
- شبهه پنجم: ابهام در آیه ۲۷ سوره حدید ۲۱۴
- بیان شبهه ۲۱۴
- پاسخ اشکال اول ۲۱۶
- پاسخ اشکال دوم ۲۱۷
- شبهه ششم: ابهام در آیه ۲۹ سوره حدید ۲۲۱
- بیان شبهه ۲۲۱

۲۲۲.....	پاسخ اشکال اول
۲۲۳.....	پاسخ اشکال دوم
۲۲۳.....	نظر علامه طباطبایی
۲۲۴.....	بررسی کلام علامه طباطبایی
۲۲۵.....	ارائه تفسیر جدید
۲۲۶.....	بررسی روایات وارد شده در تفسیر آیه
۲۳۰.....	شبهه هفتم: ابهام در آیه ۱۰۲ سوره بقره
۲۳۱.....	بیان شبهه
۲۳۱.....	پاسخ اشکال اول
۲۳۱.....	مقدمه: اقسام ابهام
۲۳۱.....	۱. ابهامات لفظی
۲۳۳.....	۲. ابهاماتی که خارج از دائرة لفظ است
۲۳۳.....	بررسی شبهه
۲۳۴.....	پاسخ اشکال دوم
۲۳۶.....	شبهه هشتم: ابهام در آیه ۱۷ سوره هود
۲۳۶.....	بیان شبهه
۲۳۶.....	پاسخ
۲۴۰.....	شبهه نهم: ابهام در آیه ۴۴ سوره فصلت
۲۴۰.....	بیان شبهه
۲۴۱.....	پاسخ اشکال اول
۲۴۲.....	پاسخ اشکال دوم
۲۴۲.....	شبهه دهم: ابهام در آیه ۴۲ سوره یوسف
۲۴۲.....	بیان شبهه
۲۴۳.....	پاسخ

فصل ششم: انتساب صفات نامناسب به خدا/ ۲۴۵

۲۴۷.....	مقدمه
۲۴۹.....	شبهه اول: به کار بردن ضمیر جمع برای خدا
۲۴۹.....	بیان شبهه
۲۴۹.....	پاسخ

- شبههٔ دوم: قرآن خدا را جسم دانسته و می‌گوید خداوند دست دارد ۲۵۱
- بیان شبهه ۲۵۱
- پاسخ ۲۵۱
- شبههٔ سوم: انتساب صفت «مکر» به خدا ۲۵۴
- بیان شبهه ۲۵۴
- پاسخ ۲۵۴
- شبههٔ چهارم: انتساب «اضلال» به خداوند ۲۵۶
- بیان شبهه ۲۵۶
- پاسخ ۲۵۶
- شبههٔ پنجم: انتساب «استهزاء» به خداوند ۲۵۸
- بیان شبهه ۲۵۸
- پاسخ ۲۵۹
- اشکال و جواب ۲۶۰

فصل نهم: انتساب رفتارهای ظالمانه به خدا / ۲۶۳

- مقدمه ۲۶۵
- شبههٔ اول: عذاب کسانی که اعمال خود را صالح و درست می‌دانند ۲۶۵
- بیان شبهه ۲۶۶
- پاسخ ۲۶۶
- شبههٔ دوم: هلاک کردن بی‌گناهان و کودکان همراه با گمراهان ۲۶۷
- بیان شبهه ۲۶۷
- پاسخ ۲۶۹
- قیاس شبهه ۲۶۹
- بطلان صغری: خدای قرآن افراد بی‌گناه را هلاک نمی‌کند ۲۷۰
- بطلان کبری: هلاکت کامل اقوام ظلم نیست ۲۷۵
- شبههٔ سوم: خدا ثروتمندان را به فساد وا می‌دارد و بعد کل جامعه را نابود می‌کند ۲۷۷
- بیان شبهه ۲۷۷
- پاسخ ۲۷۸
- بیان شبهه ۲۸۰
- پاسخ ۲۸۱

- ۲۸۲ ..... آیا گوساله پرستان مردمی ساده لوح و جاهل بودند؟
- ۲۸۴ ..... آیا این مجازات عادلانه است؟
- ۲۸۵ ..... نکته:
- ۲۸۷ ..... شبهه پنجم: تنبیه هزاران نسل از یهود تا قیامت به خاطر گناه اجدادشان
- ۲۸۸ ..... بیان شبهه
- ۲۸۸ ..... پاسخ بخش اول
- ۲۸۹ ..... مقدمه اول: دیدگاه قرآن درباره حقیقت جامعه
- ۲۹۳ ..... مقدمه دوم: شرط تحقق جامعه و اقسام آن
- ۲۹۳ ..... شرط تحقق جامعه
- ۲۹۴ ..... اقسام جامعه
- ۲۹۵ ..... توضیح سنت های تکوینی در عذاب جوامع
- ۲۹۶ ..... پاسخ بخش دوم
- ۲۹۷ ..... پاسخ بخش سوم
- ۲۹۸ ..... شبهه ششم: ایجاد دشمنی بین مسلمانان تا قیامت به خاطر گناه گذشتگان
- ۲۹۸ ..... بیان شبهه
- ۲۹۸ ..... پاسخ
- ۲۹۹ ..... شبهه هفتم: عذاب به خاطر عقیده ظلم است
- ۲۹۹ ..... بیان شبهه
- ۳۰۳ ..... پاسخ بخش اول
- ۳۰۵ ..... پاسخ بخش دوم
- ۳۰۵ ..... آیا قرآن اهل کتاب را مشرک و کافر می داند؟
- ۳۰۸ ..... آیا قرآن مشرکان و کافران را وعده جهنم داده است؟
- ۳۱۱ ..... پاسخ بخش سوم
- ۳۱۴ ..... پاسخ بخش چهارم
- ۳۱۶ ..... برای مطالعه بیشتر: بررسی روایات مستضعفین
- ۳۱۶ ..... معنای استضعاف و بررسی استعمالات آن
- ۳۱۸ ..... استعمال هر دو معنا در روایات
- ۳۲۰ ..... شاخصه های مستضعفین
- ۳۲۷ ..... جایگاه مستضعفین
- ۳۳۱ ..... شبهه هشتم: سوزاندن همه معبودان ظلم است

- ۳۳۱..... بیان شبهه
- ۳۳۲..... پاسخ
- ۳۳۳..... یک سؤال
- ۳۳۶..... شبهه نهم: تمایل شدید خدا به کشتار حیوانات
- ۳۳۶..... بیان شبهه
- ۳۳۶..... پاسخ
- ۳۳۸..... شبهه دهم: حیث اعمال نیک ظلم است
- ۳۳۹..... بیان شبهه
- ۳۴۱..... پاسخ بخش اول
- ۳۴۴..... پاسخ بخش دوم
- ۳۴۵..... پاسخ بخش سوم
- ۳۴۶..... پاسخ بخش چهارم

...

- ۳۴۹..... کتابنامه

مقدمه

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ
وَلَعَنَّا لِلَّهِ عَلَيْهِمُ أَجْمَعِينَ مِنَ الْآنَ إِلَى قِيَامِ يَوْمِ الدِّينِ
وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ

قال الله تبارك و تعالی: ﴿وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ لَا يَأْتِيهِ الْغُيُوبُ لَا يَمْلِكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾ (بی تردید قرآن کتابی است سست ناپذیر؛ که هیچ گونه باطلی، نه از پیش رو و نه از پشت سر، به سراغ آن نمی آید؛ چرا که از سوی خداوند حکیم و شایسته ستایش نازل شده است!)

یکی از ابعاد اعجاز قرآن کریم اعجاز علمی است. اعجاز علمی دو نوع است: نوع اول: اینکه در بسیاری از آیات به مطالبی علمی از علوم طبیعی (فیزیک و زیست شناسی و شیمی و طب و شاخه های آنها) یا علوم الهی چون حکمت و عرفان و اخلاق و حقوق و ... اشاره شده که صدها سال از علوم موجود در آن دوران عالی تر و برتر بوده است.

نوع دوم: اینکه قرآن کریم به مناسبت معارف و مواظظ خود به ابعاد گوناگون جهان پرداخته و از خدا و ملائکه و عوالم ملکوتی قبل و بعد از دنیا گرفته تا خورشید و ماه و ستارگان و آسمان‌ها و زمین و کوه و رود و دریا و ابر و جانوران و انسان و اعضای و جوارح او سخن گفته است و در حوزه‌های مختلف علوم انسانی از روانشناسی و تربیت و جامعه‌شناسی و حقوق به تفصیل داد سخن داده است. با این همه در هیچ مورد از مطالبش - حتی پس از چهارده قرن - نمی‌توان یک خطای علمی از منظر علوم طبیعی یا الهی یافت.

با اینکه هر سخنگویا نویسنده‌ای همواره در افق علوم و آگاهی‌های زمان خود سخن می‌گوید و خواهی نخواهی پس از مدتی در آثار علمی‌اش مطالبی یافت می‌شود که خطا بوده و در زمان گذشته صحیح پنداشته می‌شده است.

اگر قرآن کتاب الهی و فروآمده از اوج عالم ملکوت نبود، علی‌القاعده باید در ترسیم خود از آسمان و زمین و حیوان و مباحث فلسفی و حقوقی و ... تحت تأثیر افکار ناقص آن دوره قرار می‌گرفت و لاقلاً در برخی از موارد در طول زمان، برخی از پیش‌فرض‌هایش ابطال می‌شد. ولی عجیب آنجاست که انسان هر چه در این کتاب عزیز و نفوذناپذیر بیشتر تأمل می‌نماید می‌بیند به گونه‌ای مطالب در قرآن طرح شده که هیچ اعتراضی را بر نمی‌تابد و در هر موردی که می‌خواهند ایرادی به آن وارد کنند، چنان عبارات نرم و لطیف است که هرگز در تنگنای اشکالات متوقف نمی‌شود و همواره توضیحی شفاف و روشن و خالی از توجیهات سرد و بی‌اساس برای عبارات قرآن وجود دارد؛ به طوری که واقعاً نمی‌توان یک عبارت از آن را به عنوان سندی بر سخنان باطل نشان داد. اینجاست که در عین مبرابردن از خطا، آن چنان سخن نفرموده که مردم زمانه خود را رهمیده و از خود دور نماید، بلکه در میان دقت‌های علمی و فهم‌های عامیانه راهی باریک و ظریف را انتخاب نموده که نه دانشمند می‌تواند به آن نقدی نماید و نه شخص عامی از آن زده می‌شود.

بگذریم از آنکه وقتی دقیق‌تر می‌شویم در بسیاری از عرصه‌ها، قرآن علوم و معارفی را برتر از عصر خود بیان نموده و اکتشافات آیندگان را پیشاپیش با زبان صریح تبیین نموده است. اکنون سخن در این نیست، بلکه در همان خصوصیت بی‌غلط بودن و در تور اشکالات بشری نیفتادن است که خود اعجازی مستقل می‌باشد و کمتر بدان پرداخته می‌شود.

البته مخالفان قرآن نیز از سر جهل یا عناد، بی‌کار ننشستند و سالهاست در تلاشند که موضعی از آیات را به عنوان اشتباهات قرآن بشمارند؛ ولی هر چه بیشتر در این باب تلاش می‌کنند کمتر نتیجه می‌گیرند و از قضا چون عنبری که هر چه بسایند عطرش بیشتر در فضا موج می‌زند ظرافت و دقت قرآن کریم بیشتر و بیشتر آشکار شده و پرده‌هایی دیگر از اسرارش بر می‌افتد و زیبایی‌هایش دلربائی می‌کند.

چندی است کتابی با عنوان «نقد قرآن» از مؤلف مجهول با عنوان «سُها» در فضای مجازی منتشر شده که محصول سالها نقدهای مسیحیان و دیگر مخالفان اسلام را با یافته‌هایی جدید در کنار هم گردآورده و مجموعه‌ای از شبهات را در نقد قرآن ارائه نموده است.

به نظر رسید در خلال بحث خارج کلام در سال ۱۴۳۹-۱۴۴۰ هجری قمری چندین جلسه به برخی از شبهات این کتاب پرداخته و گفتگوهای در محضر سروران در این موضوع مطرح شود. یکی از برادران معظمی^۱ که حضور داشتند تحقیقاتی درباره بخشی از این بحث نوشته بودند که لطف نموده برای آغاز مباحثه آن را در اختیار جمع قرار دادند. در خلال مباحث هم دیگر سروران با نقدهای خود بر غنای مباحث افزودند.

۱. جناب حجة الإسلام والمسلمین سید محسن تقوی بهبهانی زید عزه.

کتاب حاضر برگرفته‌ای از مجموعه‌ای از آن جلسات است که برادر مکرم جناب حجة الإسلام والمسلمین حاج شیخ محمود صادقی حفظه‌الله زحمت تدوین آن را کشیده‌اند و برخی دیگر از دوستان نیز در تکمیل کار کمک نمودند که ان‌شاءالله خداوند همه آن سروران و حقیر را در دنیا و آخرت از خادمان حقیقی قرآن کریم و عترت طاهره قرار دهد.

چند نکته پیرامون درس مزبور و کتاب حاضر:

۱. در این جلساتِ درسی فقط به برخی از شبهات مطرح در کتاب سُها پرداخته شد که حدود هفتاد مورد از آن در کتاب منعکس شده است؛ زیرا سال درسی به پایان رسید و مابقی شبهات هم به اهمیت این شبهات نبود و برخی بیش از حد سست بود لذا سعی شد شبهاتی که کمتر مورد بحث قرار گرفته یا شاید نیاز به جواب‌های کامل‌تری دارد، بررسی شود.

۲. موضوع اصلی بحث‌ها شبهات همان بود و کتاب سُها فقط به جهت شهرت و گستردگی‌اش محور قرار گرفت. ولی چون کتاب مزبور خصوصیتی نداشت و عمده، محتوای شبهه بود تمام عبارات آن در قسمت شبهه نقل نگشته و خلاصه‌ای منظم شده از مطالبش در بیشتر بخش‌ها ذکر شده است. چنانکه از نقل عبارات هتاکانه و بی‌ادبانه کتاب صرف نظر شده و لحن جملات تغییر کرده است.

۳. سعی شده مطالب در قسمت شبهه و پاسخ منظم شود و عبارات نیز روان باشد تا استفاده از آن آسان‌تر گردد؛ با این همه این کتاب را نمی‌توان یک کتاب عمومی به شمار آورد، زیرا رد پای بحث‌های حوزوی و اصطلاحات خاص ادبی و اصولی و گاه فلسفی در قسمت‌های مختلفی از کتاب دیده می‌شود و استفاده کامل از آن مشروط به اطلاع از علوم مختلف حوزوی است.

۴. گرچه بحث‌های مطرح شده در این مجموعه در حد عمومی نیست ولی

کاملاً هم تخصصی نیست و به جهت ضیق وقت فقط در حد ضرورت بحث شده با اینکه ممکن بود به شکل بسیار مفصلی گفتگو و بررسی شود. لذا این کتاب خواننده را از بحث‌های تخصصی تریبی نیاز نمی‌کند.

۵. در جلسات درس به مناسبت شبهات علمی، بحث‌هایی درباره برخی از مباحث علمی روز هم مطرح شده بود، ولی بنا شد در تدوین نهایی این بحث‌ها حذف گردد و فقط در چند مورد مختصر اشاره‌ای شود؛ زیرا ورود کامل به آن بحث‌ها نیاز به تخصص داشت و ورود ناقص و غیر دقیق هم دردی دوا نمی‌کرد. از این رو در این کتاب فقط به بحث‌های تخصصی حوزوی پرداخته شده است و جا دارد در بسیاری از مباحث فصل اول و دوم به سخنان متخصصان علوم طبیعی مراجعه شود تا حق آن ادا شود!

۶. از آنجا که این کتاب به صورت سلسله جلسات درس است رویکرد جدلی در آن ضعیف است و بیشتر ناظر به حل واقعی مسأله بوده است و در عوض به اقتضای فضای بحث طلبگی در برخی موارد به استطرادی مطرح گشته یا احتمالات و استدلالاتی که فقط به درد همان فضای تخصصی حوزوی می‌خورد ولی جهت تکمیل بحث‌ها بسیاری از آن موارد هم در لابلای کتاب در جای مناسب آمده است.

۷. برخی مطالب کتاب ظاهراً نو می‌باشد و سابقه‌ای نداشته است، ولی

---

۱. اخیراً کتابی با نام «عرصه سیمرخ پاسخی قاطع به شبهات کتاب نقد قرآن شما» به قلم جناب آقای حسین رضائی منتشر شد که علاوه بر همه نکات مثبتش، بحث‌های خوبی نیز در حوزه مسائل تخصصی علوم طبیعی دارد و مراجعه به آن در این موضوعات خیلی می‌تواند راهگشا باشد؛ البته رویکرد آن کتاب باور به ادعاهای دانشمندان معاصر در مسائل کیهان‌شناسی و... است که با رویکرد کتاب حاضر متفاوت می‌باشد.

ابتدا به نظر رسید با انتشار آن کتاب این کتاب منتشر نشود ولی چند نفر از دوستان که هر دو کتاب را مقایسه کردند گفتند که نسبت آنها عموم من وجه است و در برخی موارد اختلاف دیدگاه وجود دارد و لذا وجود هر یک در جای خود مفید است.

چنین نیست که غالب مطالبی که بدون ارجاع به منبعی ذکر شده تازه و بی سابقه باشد؛ زیرا در جلسات درس به سبک بحث‌های خارج حوزه نظرات گوناگونی بدون اشاره به قائل نقل شده و نقد یا قبول گشته است. از سوئی مسلماً برخی از مطالب را نیز از باب توارد خاطر در تألیفات دانشمندان مسلمان در طول تاریخ می‌توان یافت. خصوصاً که در دهه‌های اخیر کتاب‌های ارزشمندی درباره پاسخ به شبهات قرآن کریم تألیف شده است.

با توجه به مجموع آنچه گذشت، جایگاه این کتاب فقط در حد مرجعی برای پاسخ به برخی از شبهات قرآنی در کنار دیگر کتاب‌هاست که به نوبه خود در این راستا قدمی رو به جلو برداشته و راه را بر محققین هموارتر نموده است. و کماکان جای کتابی جامع پیرامون شبهات قرآن در دو سطح عمومی و تخصصی خالی است که همه تحقیقات گوناگون را در خود جمع کرده و بتواند به عنوان منبع اصلی معرفی گردد.

امید است این کتاب که عرض ادبی به محضر قرآن کریم و عرض گدائی و ارادتى به درگاه صاحب آن، حضرت خانم الامام صلی الله علیه و آله و سلم و جعلنا فداه است، مورد نظر آن حضرت قرار گیرد و خدمتی در عرصه معارف محسوب گردد. بِمَنَّة و كَرَمِه

العبد محمد حسن وکیلی

مشهد مقدس رضوی صفر الخیر ۱۴۴۴